

**KELAM İLMİ'NİN YENİDEN
İNŞASINDA GELENEĞİN YERİ**

**Fırat Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi**

**“Kelam İlmî'nin Yeniden İnşasında Geleneğin Yeri”
Sempozyumu
13-15 Eylül 2004**

Tertip Kurulu

Prof.Dr. Mustafa ÖZTÜRK
Doç. Dr. Temel YEŞİLYURT-Doç. Dr. Erkan YAR
Doç.Dr. Selim ÖZARSLAN-Doç.Dr. Fikret KARAMAN
Yrd. Doç.Dr. İskender OYMAK-Yrd. Doç.Dr. İsmail ERDOĞAN
Yrd. Doç.Dr. Ahmet BAĞLIOĞLU-Dr.Mehmet ATALAN-Dr.Muhammed ÇAKMAK
Dr.H. Emin SERT-Dr.İhsan SOYSALDI
Mustafa TÜRKGÜLÜ

Sekretarya

Yrd.Doç.Dr.Adem TUTAR

- Bildirilerde yer alan yazıların hakları saklı olup, yazıların tamamı veya bir kısmı kaynak gösterilmeden iktibas edilemez.
- Bildirilerde yer alan yazıların dil, bilim ve hukuksal açıdan her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DEKANLIĞI
Mühendislik Kampusu
23200/ELAZIĞ

II. TEBLİĞ
**KLASİK KELÂM EKOLLERİNİN YÖNTEMLERİ,
 ÇIKMAZLARI VE YENİ ÇIKIŞ YOLLARI ÜZERİNE
 BİR DENEME**

Yrd. Doç. Dr. Abdülhamit SİNANOĞLU*

Klasik Kelâm, İslâm'ın erken döneminde tabîî, sosyal ve siyasal sorunlarla biçimlenerek ortaya çıkmış ve daha sonra her dönemde ortaya çıkan iç ve dış teolojik problemlere çözüm yolları geliştirmeye çalışarak bu güne gelmiştir.

Sahabe döneminde Dinî problemler, ayet ve hadîslerle açıklanıp anlaşıl-maya çalışılır, bunlar üzerinde büyük tartışmalar olmazdı. Hz. Muhammed (a.s.)'in vefatından sonra İslâm toplumunda ortaya çıkmış olan *hilâfet*/devlet başkanlığı tartışmaları, ilk iki halife döneminde çözümlenmiş gibi görünse de; bu sorun üçüncü halife Hz. Osman döneminin ortalarında yeniden tartışılmaya başlanmış ve sonunda muhaliflerinin bir takım gerekçelerle onu katletmeleri ile alevlenmiştir. Daha sonra hilafetinin meşruiyeti konusunda ittifak edilmiş Hz. Ali'ye karşı, önce Deve Olayı ile bir kısım sahabenin, daha sonra da başında Muâviye'nin bulunduğu Emeviler ile taraftarlarının isyan ederek savaş açması, Müslümanlara çok pahalıya mal olmuştur. Müslümanlar arasında çıkan bu büyük fitne ve savaşlar, dinsel, siyasal ve toplumsal tartışmalara ve ayrılıklara da neden olmuştur. Dolayısıyla Müslümanlar arasında ilk ayrılık ve ihtilaf, Kelâm ilminin önemli bir sorunu olan *İmâmet-Hilafet* (devlet başkanlığı) meselesidir. Müslümanlar arasındaki savaşlarda ölenler ve öldürenlerin dünya ve ahiretteki konumunun ne olacağı da tartışılmaya başlayınca *iman-amel münasebeti*, ikinci bir Kelâm problemi olarak tartışılmaya başlanmıştır. Ardından kaza-kader, kulların fiillerinin yaratılması gibi teorik problemler ise siyasal ve dinsel cebir anlayışlarına bir tepki olarak, daha sonra ortaya çıkmıştır. Buna göre Kelâm ilmi, her dönemin siyasal ve sosyal koşullarının etkisiyle ortaya çıkmış *tarihsel bir ilim* dalıdır. Ehl-i Sünnet, Hâriciler, Şia ve Mûtezile gibi eski fırkalar, iktidar mücadelesinde İslâm inançlarını ideolojik bir renge büründüren siyasal topluluklardır. Ehl-i Sünnet'in dışındaki diğer fırkalar, İslâm düşünce tarihinde

* Sütçü İmam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Kelam Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

genellikle *yönetimin mezhebi olan Ehl-i Sünnet'e* muhalif fırkalar olarak kabul edilmiştir. Mûtezile *açık muhalefet*, Şia *gizli muhalefet*, Hâriciler ise merkezî yerlerden uzakta yaşayan *silahlı muhalefet* olarak devam eden fırkalar. İşte her Kelâm fırkası kendi döneminde *kendi duruş biçimine göre* tavır almıştır. Bu durumda Mihne döneminin (m.812-833) ardından yanına halk desteğini de alan, o zamanlar henüz “Ehl-i Hadîs” diye bilinen Ehl-i Sünnet, Abbâsîlerin Mu'tezilî halifeleri Me'mun, Mu'tasım ve Vâsık döneminden sonraki halife el-Mütevekkil'in desteği ve himayesi ile merkezî bir konum üslenmiş, diğer fırkalar ise merkezden uzak *dalâlet fırkaları* olarak değerlendirilmişlerdir. Bu nedenle Kelâm ilmi büyük ölçüde içinde bulunduğu dönemin siyasal mücadelelerinin yansımaları olarak biçimlenmiştir.

İslâm dünyasında her ne kadar, bu tür içsel tartışmalar yaşanmışsa da bir yandan fetihler aralıksız devam etmiştir. Fetih hareketleri neticesinde Hicaz bölgesini aşarak, çok değişik kültür ve din mensuplarının yaşadıkları Suriye, Irak, Mısır ve Horasan bölgelerine yayılan Müslümanlar, savaşlarda yendikleri çok farklı etnik ve dinsel topluluklara karşı, düşünce alanında da dinlerini savunma konusunda aklî ve felsefî ilkelerden yararlanmak zorunda kalmışlardır. Yapılan tartışmalar sırasında bir etkileşim söz konusu olmuş; “sıfatlar”, “kaza-kader”, “nübüvvet” ve “ahiret”le ilgili alevli tartışmalar Müslüman kültüründe çeşitli renklere bürünerek devam etmiştir.

Hicrî birinci yüzyılda Mürcî' ve Hâricîlerin büyük günah işleyenlerin dinsel konumları ile ilgili görüşlerine tepki göstererek, hocası Hasan el-Basrî (ö.118/728)'nin meclisinden ayrılan Vâsıl b. Atâ (ö.131/749) tarafından kurulan Mûtezile mezhebi, Emevîlerin *siyasal cebir* anlayışlarına da tepki göstererek, ikinci ve üçüncü yüzyıllarda Kelâm ilminin zirveye çıkmasına neden olmuş, üçüncü yüzyılın sonlarında Ebu'l-Hasen el-Eş'arî (ö.324/933)'nin, eklektik bir anlayışla Mûtezile ekolünden ayrılarak Sünnî Kelâmın teolojik üstyapısını oluşturmasıyla farklı bir ivme kazanmıştır. Gerek Mûtezile, gerekse Sünnî Kelâm temsilcileri, birbirlerini eleştirmelerine rağmen, İslâm Dini'ni hem içerideki İslâm dışı unsurlara, hem de dışarıdan gelen yabancı akımlara karşı savunma gibi mukaddes bir görev üslenmişlerdi. Felsefenin İslâm kültürüne girmesiyle âyet ve hadîsler üzerinde yorum faaliyetleri başlamış, böylece birçok kelâm ve felsefe mezhepleri ortaya çıkmıştır. Sözgelimi “Meşşâiyyûn” (Yürüyenler)'un ortaya attığı felsefî yorumlar, o zamana kadar Müslümanlar arasında bilinmezdi. Bunlar, temel meselelerde İslâm'a bağlı kalmakla birlikte, Aristo geleneğine bağlı kalmışlardır. “Tabiatçılar” ve “İşrâkîler” ise İslâm'ın temel meselelerinde bile farklı ve aykırı görüşler ileri süren felsefe ekolleridir. İşte Kelâm ilmi de daha çok bu ekollerin İslâm dışı görülen düşüncelerine karşı bir *savunma ilmi* olarak gelişmiştir. Bu nedenle

Kelâm ilmi, *tercüme hareketinden* önce İslâm toplumunda meydana gelen olaylarla ilgili olarak oluşmuş *ilk ilim dalıdır*. Kelâm ilmi öncelikle iman, amel, küfür, fîsk, isyan ve imâmet gibi amelî, daha sonra da zat, sıfatlar, isimler, fiiller, peygamberlik ve ahiretle ilgili nazarî meseleleri çözmek üzere âyet ve hadislerden de yararlanarak *akısal bir hareket* olarak gelişimini sürdürmüştür. Bir takım batılı araştırmacıların, “bu ilmin Yunan felsefesinin İslâm dünyasına girmesinden sonra ortaya çıktığı” biçimindeki iddiaları dayanaksızdır. Zira az önce değindiğimiz sorunların tartışılmaya başlanması, felsefenin İslâm dünyasına girmesinden öncedir. Nitekim Hasan el-Basrî (ö.110/728), Vâsıl b.Atâ (ö.131/750), Mâbed el-Cühenî (ö.80-85/699-704), Ca’d b. Dirhem (ö.120/738) ve Ğaylân ed-Dımsşkî (ö.99/717) gibi kimsele- rin belki de Yunan felsefesinden haberleri bile yoktu. Bunlar *İslâmî akıl yürütmenin ilk temsilcilerindendirler*. Bu nedenle Kelâm ilmi İslâm dünyasında akâid/inançla ilgili *iç güvenliği sağlamaya çalışan bir ilim dalı* olarak tarihteki tartışmalı, fakat şerefli konumunu beş-altı asır devam ettirmiştir. Kelâm ilmi, naklî ve akli delillere dayanmasına karşın, Felsefe sadece akla dayanan bir ilim dalıdır. Kelâmcılar eserlerinde ayetleri sıkça kullanmalarına rağmen, filozoflar ve felsefeciler nadiren kullanma ihtiyacı hissetmişlerdir. Buna rağmen Kelâm ilmi ile Felsefe arasında, hicrî ikinci asırdan itibaren büyük bir yakınlaşma ve etkileşme olmuştur.

Daha sonra Mûtezile Kelâmcılarından bir kısmı, siyasal iktidarın desteğini yanına alarak; Abbâsî halifeleri Me'mun, Mu'tasım ve Vâsık dönemlerinde *Mihne* hareketine sebep olmuştur. Bunlar, İslâm kültüründe bulunmayan bir çok kavramı Müslüman kültürüne sokarak- ya da bu kavramları İslâmleştirerek- farklı bir dil kullanmaları neticesinde Kelâm ilmi, büyük ölçüde geleneksel Müslüman zihniyetinin de eleştirileri ile İslâm toplumlarında *sevimsiz bir ilim dalı* olma konumuna düşürülmüştür. Ayrıca Kelâmın, üzerinde tartıştığı konuların bir bölümü *akâid* sınırlarını aşarak, cevher, araz, sıfatlar, Tanrı'nın kelâmının neliği gibi konularla bir çeşit kısır döngü içerisinde kalmış, bunlardan bazıları da bazı dönemlerde iktidar sahiplerinin *payanda delilleri* olmuştur.

Kelâm ilmi, Ebu Hâmid Muhammed el-Ğazzâlî (ö.505/1111)'den itibaren *şerhli-hâşiyeli* dokuz asır gibi uzun bir zaman dilimini geçirerek *duraklama dönemine* girmiştir. Bu dönemde müslümanlar muhafazakarlaştıkça hür düşünceden uzaklaşmış, özgün ve hür düşünceden uzaklaştıkça da taassupları artmıştır. Özgün eserler üretilmeyince müctehit alim yetişeceğine, öncekileri taklit eden taklitçi ve nakilci alimler çoğalmıştır. İslâm alemi asırlarca bu minvalde devam edince, her alanda gerileme başlamış, ancak on yedinci yüzyıldan itibaren siyasî, askerî ve iktisadî alanlarda bozgunlar ve

Batı karşısında hüsrânlar başlayınca durumun farkına varılmaya başlanmıştır. Koçibey, Taşköprüzâde ve Kâtip Çelebi gibi Osmanlı aydın ve düşünce adamları, bütün bu kayıpların temeli ve arkasında *düşünce durgunluğu* olduğuna dikkat çekmişlerdir. Müslümanların bu acı durumdan kurtulma çareleri arama girişimleri oldukça geç bir dönemden sonra olmuştur. 19.Yüzyılın sonu ile 20. Yüzyılın başlarında Mısırdaki Cemâleddin Efgânî (ö.1897 m.) ve Muhammed Abdüh (ö.1905m.), Türkiye’de Sait Hâlim Paşa, Mehmet Âkif, İzmirli İsmail Hakkı (ö.1946m), Hint alt kıtasında Seyyid Ahmed Han ve Muhammed İkbâl, Türkistan bölgesinde Mûsâ Cârullah Bigiyev, Reşid Rıza (ö.1935m), Ferid Vecdi (ö.1954m), Taha Hüseyin (ö.1973m.) gibi aydınlar yeni arayışlara girişmişlerdir. Bu aydınların ortak düşünce noktası “mevcut durumdan şikâyet” olmuştur. Fakat ileri sürdükleri “kurtuluş reçeteleri” birbirinden farklıdır. Bunlardan kimi “ilk dönem”e dönmeyi, kimi de “yeni bir yapılanma”ya (reform) gitmeyi salık vermişlerdir. Bu çabalar İslâm âlemini uyanışa sevk etmesi açısından saygıdeğer olsalar da, hiçbirisi Müslümanların bütün problemlerini kucaklayacak ve çözebilecek çapta değildir. Çünkü bunlar *parçacı, savunmacı ya da modernist yaklaşımlar* olarak, müslümanların dertlerine derman olabilecek çapta geniş bir yelpazeden yoksundur. Çünkü ya sorunları erken dönem Müslüman zihniyeti ile, ya geçmişi rafa kaldırarak ve tarihî mirasın uygun ve kullanılabilir olanlarını da görmezden gelerek, ya da sentezci yaklaşımla hareket etmektedirler. Özellikle günümüzde İnsan Hakları (özellikle kadın hakları), inanç ve düşünce hürriyeti, insan haklarının her türlü değerden üstünlüğü (hukukun üstünlüğü), çağdaş ve çoğulcu ve âdil yönetim biçimi, akıl ve ilmin düşünce- nin temeli sayılması gibi pek çok değer, ciddi çözüm önerileri beklemektedir. Bu nedenle kendini yenileme fırsatı bulamayan Kelâm ilmi, 18 ve 19. Asırlardaki sanayileşme döneminin ardından teknolojik ve bürokratik modern çağın karmaşık problemlerine çözüm bulmada yetersiz kalmanın ve hâlâ bir şeyler söyleyememe, daha doğrusu parlak dönemlerinde olduğu gibi, anlamlı ve çarpıcı teoriler ileri sürememenin sıkıntılarını yaşamaktadır. Artık bu günün insanı, akılcı ve yararlı çözümler istemektedir.

Bu nedenle bu güne kadar ortaya konan ve ileri sürülen çıkış yolları özet olarak şunlardır:

1. Her çözümün İslâm’da olduğunu, fakat ondan uzaklaştığımızdan dolayı bu hale düştüğünü ileri süren “savunmacı yaklaşım”,

2. Olaylara tek tek yaklaşarak çözüm önerileri sunan, sorunlara tekçi yaklaşım göstermekle bütünü gözden kaçıran, dolayısıyla hayatı bir bütün olarak göremeyen “parçacı yaklaşım”,

3. İslâm'a çağdaş değerler doğrultusunda yön vermeye çalışarak, Kur'an ve Sünnet'in "yeniden okunması" ve anlaşılmasını savunan "moder-nist ve reformist" yaklaşım.

Peki günümüzde İslâm Kelâmcılarının öncelikle ele alması gereken meseleler neler olmalıdır? Kelâm ilminin ilim dünyasındaki konumu ve rolü ne olmalıdır?

Bin dört yüz yıl geçmesine rağmen Hz. Ali ile Muaviye arasındaki ihtilafı sürekli olarak gündemde mi tutmalı, Mûtezile şöyle, Ehl-i Sünnet böyle, Şia'nın inancı şudur, Hâricilerin budur mu demeli? Şia, Kıyâmet Günü'ne kadar Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesine ağlayıp, üstünü başını parçalamaya devam mı etmelidir? Kelâmcı, Kur'an'ın yaratılıp yaratılmadığı tartışmaları ile mi vakit geçirecektir? Bize göre Kelâmcı bu tarihsel problemleri bilmekle beraber, bu konular üzerinde artık çok fazla tartışmalara girmemeli, aksine Müslümanların çağdaş ve güncel problemleri ve çıkış yolları üzerinde kafa yormalıdır. Kelâmcı olaylara dışarıdan seyirci kalmamalı, insanlığa sosyal reçeteler sunan bir sosyolog gibi davranmalıdır. Kelâmcı, artık eskilerin her sesini teyp gibi kaydeden, ya da resmini çeken fotoğraf makinesinden farksız bir alet durumundan kurtulmalı ve sorumluluk sahibi olmasını bilmelidir. Müslümanların bu kadar güncel problemi çözüm önerileri beklerken, anlamsız tartışmalarla vakit geçirmemelidir. Dünyanın en zengin insanı olan Brunei Sultanı da, açlıktan kıvranan insanlar da Müslümanlar arasında yaşıyorsa, ortada çok ciddi problem var demektir. Günümüzde her türlü yoksulluğa ve sıkıntıya şükür felsefesini işleyen, başa gelen her musibeti haktan ve kaderden bilen insanlar Müslümanların çoğunluğunu oluşturmaya devam etmektedir.

Bütün bunları göz önüne alarak günümüzde Kelâmın yenilenmesi için aşağıdaki hususları öneririz:

1. İlk önce *tarihi tenkit* metodu ile işe başlanmalıdır. Çünkü geçmiş Kelâm arayışlarının içerisinde *mezhepçilik* adına bir takım sapmalar olmuştur. Bu nedenle yeni arayışlarda Kur'ân'ın övdüğü *akıl ve bilim*-değişebilirlik yanları da dikkate alınmak suretiyle- temel ölçü olmalıdır.

2. Sistematik bir Kelâm Tarihi yazılmalıdır. Bu çalışmada Kelâmın gelişim süreci objektif bir yöntemle ortaya konarak, geçirmiş olduğu evreler sahnelenmeli, böylece yüksek bilgi sahibi kimseler, onun ne olup ne olmadığını açık ve net bir şekilde görebilmelidir. Bu işi de Müslüman ilim adamları

ve araştırmacıları yapmalıdır.¹

3.Bütün Kelâmî görüşler kendi döneminin izlerini taşıdığından, *tarihsel olan ile güncel olanları* ayrılmalı; tarihe mal olmuş olanlarını tarihe gömüp, günümüzde yararlı olabilecek görüş ve düşünceleri mezhep taassubu gözetmeksizin günümüze taşıyarak yeni bir düzenleme ile değerlendirip kullanma imkanına kavuşturmalıdır. Sözelimi Yüce Allah'ın sıfatlarının ispat ve reddi, ilâhî kudret ve insan fiillerinin yaratılıp yaratılmadığı meselesi, kader inancı, cevher, araz, kıdem ve hudûs gibi tartışmalar geçmişin izleri ve etkilerini üzerinde taşımaktadır. Yüce Allah'ın kudretini insan fiillerinin dışına iten Mûtezile görüşü de, insanın sorumluluk alanını yok denecek kadar küçültmeye yönelik kâdir-i mutlak Eş'ârî anlayışının da ne derece Kur'anî ve aklı olduğu yeniden irdelenmelidir. Ayrıca amellerin özdeki iman anlayışına her hangi bir etkisinin olmadığını ileri süren Mürciî anlayışlarla, her amelin imanın bir parçası olduğunu ileri süren Selefi görüşler Kur'an süzgecinden geçirilmelidir. Bu iş, dünyanın değişik bölgelerinde yaşayan, kendi alanında gerçekten uzmanlaşmış iyi niyetli ve seçkin bilim adamlarınca oluşturulan bir *konsey* tarafından yapılmalıdır.

4.Hz. Muhammed (a.s.)'in arkadaşları Kur'an-ı Kerim'i doğrudan doğruya kendisine sorarak anlamışlar, başka araçlara başvurmadan "aracısız" tarzda anlarken, klasik Kelâm kendi kişisel düşüncelerini gerçek İslâm akidesi olarak sunanların bakış açıları ile şekillenmiştir. Bu nedenle günümüz ilâhiyatçıları ve Kelâmcıları Kur'an'ın indiği ortamı ve dili de iyi bilmeleri ve günümüzün ulusal ve global koşullarını da gözeterek Kur'an'ı aracısız anlamaya çalışmalıdırlar. Bu görüş, hiçbir konuda Kur'an'ın hiçbir âyetinin yorumunu kimseye sormamak şeklindeki bir anlayış değil, kişinin bütün İslâmî anlayışını "bir kişinin tekeline vermeme" şeklindeki *hürriyetçi ve akılcı İslâm anlayışı* demektir.

5.Bugünün Müslümanları, bireysel ve sosyal yaşamını daha güzelleştirecek ekonomik ve sosyal haklarının peşinde koşması gerekirken, klasik Kelâmın şekillendirdiği Müslümanlar hala soyut birtakım kavramlar üzerinde tartışmaya devam ederek zaman harcamakta; bunun doğal bir sonucu olarak da çoğunlukla miskin ve zelil bir hayat sürerek, evrensel realitelerden uzak kalmaya mahkum olmaktadır. Günümüzde Kelâmı "problem ortaya koyma" değil, fert ve toplumların problemlerini çözmeye yönelik *gerçekçi nazariyeler* ileri süren bir disiplin haline kavuşturmak gerekir. *Tanrı anlayışını,*

¹ Prof. Dr. Şerafeddin Gölcük'ün hazırlamış olduğu "Kelâm Tarihi" adlı eser ülkemizde bu konuda yapılmış ilk çalışma olmasına rağmen, özet bilgiler içermektedir. Daha geniş kapsamlı ve sistematik bir çalışmaya gereksinim olduğu kanısındayız.

yedi kat gökler üzerinden kendi gezegenimize indirmek gerekir! Kur'an'da Yüce Allah, kendisini sadece göklerin değil, yeryüzünün de Rabbi olarak bildirmektedir.² Bu nedenle semâvî ve soyut kavramlar yerine, yeryüzünün problemlerine eğilmeli; paramparça ve perişan İslâm coğrafyalarındaki zulüm ve adaletsizliklere seyirci kalmamalıdır. İşgal edilmiş ve sömürülmeye devam eden dünyanın diğer bölgelerindeki durumlara da kayıtsız kalmamalıdır. Doğudaki çoğu Müslüman ülkelerden Batı ülkelerine iş bulma ve iltica talebiyle giden ya da kaçan bu kadar insan varken, Müslümanların anlamsız bir gururla, hâlâ kendilerini "Allah'ın sevgili ve torpilli kulları" olarak görme alışkanlığından kurtulmaları için, Kelâmcılar yeni nazariyeler geliştirmelidir! Artık Müslümanların Demokrasi, insan hakları, adalet, eşitlik, dünyevî kaynakların âdil tüketiminin nasıl olacağı hakkında *aksiyoner tavır* takınmaları, kısaca Din anlayışlarını, dünyayı da güzelleştirecek bir forma sokmaları gerekir. Zaten Dinin gönderilme gerekçesi de budur. Yoksa Yüce Allah'ın bizim ibâdetlerimize ihtiyacı yoktur. Aksine bizim kulluk görevlerimizi yerine getirerek dünya ve ahiretimizi kurtarmaya gereksinimimiz vardır.

6. Kelâm ilmi, "entelektüel" insanların fikir jimnastiği olmaktan çıkarak, başta İslâm toplumları olmak üzere bütün insanlığı hidâyete ve barışa ileten söylemler bulmalıdır. Bu nedenle *Kur'an'ın sosyal ilkeleri* tekrar tekrar okunmalıdır. *Onu duruma uyarlama, ya da durumu onda çözme* yöntemleri geliştirilmelidir.

7. Ahlakî açıdan gittikçe bozulan insanlığın düzelebilmesi için Kur'an'ın "saf ahlakî ilkeleri" ortaya konulmalı, bütün Kelâmî ve hukukî hükümler bu ahlakî düşünce ile içselleştirilmelidir.

8. Kelâmcılar "bir devlet memuru gibi değil, hür bir düşünür olarak hareket edip, çağın sorunları ile ilgilenmelidirler. Kelâm, *Teosantrik değil, antroposantrik bir ilim olmalıdır*. Yani gayb aleminin muammaları arasında boğulmak yerine, insanlar arası huzur ilkelerini ve insan-madde ilişkisini ele almalıdır. Bu işi yaparken, insanı Allah'ın karşısına çıkararak (şirk) değil, Tevhid düzleminde, insanlar arası ilişkilerin ahlakî dominantlarını ortaya koyup, insanı mutluluğa götürecektir çıkış yollarını gösterebilmelidir.

9. Tarihte birçok Kelâmî problem fikir ayrılığına ve düşünce karmaşasına neden olmuştur. Asıl aranması ve bulunması gerekenler, bu tartışmalar arasında kaybolup gitmiştir. Bunun için günümüzde, tarihteki modası geçmiş bir takım ihtilafları tekrarlayanın anlamı yoktur. Müslümanlar arasındaki ortak güzellikleri ve uzlaşma yollarını gündeme getirerek insanlık adına barışın öncüleri olmalıdırlar.

² Bkz. Kur'an: Nebe' 78/37; Zuhuf 43/84.

10.Savunmacı ya da saldırgan Kelâmıdan, *amelî teaakkula* (pratik davranış) yönelmelidir. Kuru laflardan uzaklaşıp, pratik yararları gözeten, insanın iç ve dış dünyasını doyuran akıllı söylemler ve eylemler ortaya konulmalıdır.

11.İslâm, akidede, rububiyette, ulûhiyette, düşüncede, eylemde, ibadette ve siyasette, özetle;insan hayatının tüm alanlarında “tevhîd”i öngören bütüncül bir *hayat nizamı*dır. Günümüzde klasik inançsınıflandırmalarının hiç birisine uymayan, kendine özgü *Müslüman tipleri ve Müslümanlıklar* türemiştir! Bilerek ya da bilmeyerek Din’i bozma ameliyesi içerisinde bulunanların birçoğu kendilerini ona nisbet etmeye devam etmektedirler.

Bu gün Müslümanların akaid haline getirdikleri Kelâmî sorunlar, aslında *tarihsel koşullar gereği* ortaya çıkmıştır. Tarihsel koşullar gereği, zaman ve zeminle mukayyet Kelâmî yorumlar, zaman ve zeminlerle mukayyet olmayan akide üzerine taşıyanlar, saf ve doğal Kur’an inancını bulanıklaştırdılar. Onu için insan doğasına en uygun inanç olan Kur’an inancını, çağdaş eğitim modelleri ışığında sunmak en doğru yol olsa gerek.

12. İnanç konularını bilimsel buluşlarla destekleme faaliyeti, günümüzün dindarlarının sıkça başvurduğu bir yöntem haline gelmiştir. Bu durum, değişmez prensipler içeren inanç esaslarını, değişebilir yanları bulunan bilimsel gelişmelerle açıklama çabası olmaktadır. Bilimdeki değişiklikleri, inanç ilkelerine uyarılama her zaman sakınca doğuracağından, bu konuda ölçüyü kaçırmamalıdır. Çünkü inanç tasdik, bilim kuşku üzerine temellenir. Ne geçmişte- özellikle Batı’da olduğu gibi- iman adına ilim katledilmeli, ne günümüzde olduğu gibi pozitivizm ve rasyonalizm adına- iman katledilmelidir. Batı, Ortaçağda akılsız imanın, günümüzde ise imansız aklın denge-sizliğinde bocalamaktadır. Batıdaki bu tip hastalıkları, Müslümanlara da bulaştırmamalı; akli ve ilmi devre dışı bırakmayan imanı merkeze almalıyız. Akide sorununun temelinde koskoca bir “gelenek” yatmaktadır. Tarihsel koşullar gereği, gittikçe bulanıklaşarak akıp gelen bu gelenek arıtılıp damıtılmadıkça, köklü bir *iman yenilenmesi* mümkün olmayacaktır.

Özet olarak Yüce Allah’ı ve inanç ilkelerini klasik yöntemlerle şu veya bu şekilde savunmak yerine, Allah’ın, birbirimize ve doğaya karşı nasıl bir tavır takınmamız gerektiğine dair *İlâhî maksatlara* uygun ve dinin de asıl amacı olan insanı mutlu kılabilen *insan merkezli* ilkeler ve yöntemler bulunmalıdır.

Kelâm ilmi İslâm’a bir bütün olarak bakar ve bu açıdan her mesele hakkında belirleyici tarzda söz söyler. Dolayısıyla İslâmî bütünlüğün içinde bir işlev gören her konu kelâmî bir yaklaşıma muhtaçtır. Din bir felsefe ve düşünceden ibaret olmadığına göre, dinin esaslarını ortaya koymaya çalışan

Kelâm da yalnızca felsefî kavramlarla uğraşan bir disiplin olarak kalmaz; her dönemde sorun haline gelen konuları takip eder, diğer ilim dallarıyla temas kurar. Her asırda olduğu gibi son zamanlarda da İslâm'ın bütünlüğünü esas alan Kelâm, imandan ibadetlere, ahlaktan hukuki ve iktisâdî nizama kadar dinin esaslarını savunmuştur. Sosyo-ekonomik problemlerin daha da çoğaldığı günümüzde bu yöndeki çalışmalara duyulan ihtiyaç artarak devam etmektedir.³ Kısaca insan ve toplum değiştikçe ve ihtiyaç duydukça Kelâm'ın konuları da değişir ve değişecektir.

Prof. Dr. M.Saim YEPREM (Başkan)

Abdülhamit Sinanoğlu hocamıza teşekkür ediyoruz. Gerçekten realiteyi ön planda tutan güzel bir tebliğ sundular. Net ifadeler kullandılar. Şimdi Selim Özarlan bey hocamız da 15 dakikalık müzakere süresi kullanacaklar. Buyurum.

Müzakere

Doç. Dr. Selim ÖZARSLAN*

Meslektaşımız Yrd. Doç. Dr. Abdulhamit Sinanoğlu'na Klasik Kalam Ekollerinin Yöntemleri, Çıkmazları ve Yeni Çıkış Yolları Üzerine Bir Deneme ismini taşıyan altı sayfalık tebliğinden dolayı teşekkür ederim. Arkadaşımızın söz konusu tebliğini iki yönden müzakere etmek arzusundayım. Birincisi muhteva yani içerik; ikincisi de teknik açıdan.

Muhteva Açısından: Meslektaşımız tebliğine kelamın doğuşunu ve doğuşuna tesir eden tabiî, sosyal ve siyasal sorunlara vurgu yaparak başlamıştır.

Hız. Peygamber'in vefatından sonra İslam toplumunda ortaya çıkan hilafet meselesinden söz etmiş, bu sorunun ilk meydana gelen ihtilaf ve uzlaşmazlık konusu olduğuna işaret ettikten sonra bu sorunun kelim ilminin önemli bir sorunu olduğunu söylemiştir ki bu görüş kanaatimce doğru değildir. Çünkü imamet ya da devlet başkanlığı meselesi akaidin ya da kelâmın konusu değil, fikhin yani İslam hukukunun konusudur. İnsanların devlet başkanlarını nasıl ve hangi yöntemle seçeceği sorunu insanlar arası muamele ile ilgilidir. Devlet başkanlığı ya da imamet meselesinin kelim kitaplarına girmesi özellikle Şia'nın imameti dinin bir rüknü olarak görüp iman esasla-

³ Durmuş Özbek, *Nasıl Bir Kelâm ve Kelâmcî*, Kelâmın İşlevselliği ve Günümüz Kelâm Problemleri, İzmir İlahiyat Fak. Vakfı Yay.İzmir 2000, s.236.

* Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

rından saymasıyla birlikte gündeme gelmiş, bu görüşün doğru olmadığını ifade etme sadedinde kelamın konuları arasına girmiştir. Neticede bu mesele kelam kitaplarında bir tez olmaktan ziyade antitez olarak yer almış ve bu doğrultuda işlenmiştir.¹ Ehl-i Sünnet kelamcılarının imamet ya da hilafet sorununa yaklaşımı bundan ibarettir. Buradan hareketle imamet meselesi kelamın önemli bir sorunu olarak görülemez kanaatini taşımaktayız.

Müslümanların savaşlarda birbirlerini katletmeleri sonucunda ölen ve öldürenlerin dünya ve ahiretteki konumlarının ne olacağı tartışmasından hareketle imanın nelîği ve iman –amel münasebeti başka bir kelam problemi olarak sunulmuştur ki bu görüş makuldür.

Yazarın Ehl-i Sünneti de içerisine alarak eski fırkalar olarak isimlendirildiği Hariciler, Şia ve Mu'tezile'yi iktidar mücadelesinde İslâm inançlarını ideolojik bir renge büründüren siyasal topluluklar olarak görmesi (s.1) maktadını aşmış bir ifade değilse aşırı ve gerçeği yansıtmayan bir yorumdan ibarettir. Zaten kendisinin bir başka yerde söz konusu kelam ekollerinin temsilcilerinden bahsederken İslam dinini hem içerideki İslâm dışı unsurlara, hem de dışarıdan gelen yabancı unsurlara karşı savunma gibi mukaddes bir görev üslenmişlerdi demesi bu konudaki çelişkesini göstermektedir.

Fetih hareketleriyle birlikte farklı kültür ve din mensuplarıyla karşılaşan Müslümanlar, bunların düşünüş ve inanışlarına karşı, aklî planda kendi dinlerini savunmak zorunda kalmışlar, bu münasebetle aklî ve felsefî ilkelerden istifade yoluna gitmişlerdir. Bu karşılaşma sonucunda Hıristiyan ilahiyatında yer bulan Allah'ın sıfatları, fiilleri, kaza ve kader anlayışları, nübüvvet-risalet ve ahiret anlayışları Müslüman kelamının oluşmasına katkı sağlamıştır.

Tebliğci, felsefenin İslam kültürüne girmesiyle birlikte Müslümanların bilmedikleri ve İslâm dininin temel esaslarına aykırı ilkeler vazeden akımların zararlarına karşı kelam ilminin savunmacı bir ilim olarak geliştiğini vurgulamaktadır ki bu tespit doğrudur. Bu ekoller Meşşâiyyun, Tabiatçılar ve İsrâkiler olarak adlandırılmaktadır.

Tebliğci arkadaşımız, bir kısım batılı şarkiyatçı tarafından ileri sürülen kelam ilminin Yunan felsefesinin İslam dünyasına girmesinden sonra ortaya çıktığı şeklindeki düşüncelerine katılmayarak, bu ilmin felsefenin İslam dünyasına girmesinden önce İslâm'ın kendi bünyesindeki sorunlardan kaynaklandığını vurgulamaktadır. Bunu da yabana atılmayacak bir görüş olarak

¹ Selim Özarslan, "Ebu'l-Muîn en-Neseî'nin İmamet/Devlet Başkanlığı Anlayışı" *İslâmî Araştırmalar*, Ankara, 2001, c.14, Sayı; 3-4, s. 423.

değerlendiriyoruz.

Yazar tebliğinin üçte birlik kısmını kelamın doğuşuna ve geçirdiği evrelere ayırmıştır. Kelamın Gazâlî'den sonra uzunca bir şerhli- haşiyeli dönem geçirdikten sonra duraklama dönemine girdiğini ve asrın getirdiği yeni problemlere cevap veremez hale geldiğini dile getirmiştir. Bu açmazdan kurtuluş için ya da içine düşülen bu fikrî durgunluktan kurtulmak için bir takım çözüm önerileri sunulduğunu, bunların da parçacı, savunmacı ve modernist-reformist yaklaşımlar olduğunu, ancak bunlardan hiçbirinin Müslümanların sıkıntılarına çare olmadığını haklı olarak ifade etmiştir.

Tebliğci bugünkü kelimcilerin halâ eski, klasik kelam konularıyla uğraştığını ince bir dille eleştiriyor; çağdaş ve güncel problemler üzerinde durmaları ve bunlara çözüm önerileri bulmaları gerektiğini söylüyor fakat bunların neler olduğu hususunda somut örnekler vermekten nedense kaçınıyor.

Tebliğci arkadaşımız kelamın yenilenmesi için bir takım çözüm önerileri sunma teklifinde de bulunuyor.

1-Bu aşamada ilk önce tarihi tenkit metodu ile yeniden kelam yapılmasını salık veriyor.

2- Sistematik bir kelam tarihinin bulunmayışından yakınlıkla bu yönde yeni bir çalışmanın yapılmasını öneriyor.

3- Üçüncü çözüm önerisi olan tarihsel olan ile güncel olanların ayrılması teklifi birinci çözüm önerisinin farklı bir versiyonu olarak kabul edilmelidir kanaatindeyiz.

4- Kur'an'ı eskilerin ya da geleneğin anlayışından bağımsız olarak anlamaya çalışmak teklifi. Bu özgür düşünüşün gelişmesi adına anlamlı fakat kökeninden ve geçmişinden habersiz olma açısından ise anlamsız olarak değerlendirilmelidir.

5- Kelamın Allah merkezli (teosantrik) değil de, insan merkezli (antroposantrik) bir ilme dönüştürülmesi çağrısını tebliğci bir kez daha yenilemiştir ki faydadan halî değildir.

6- Kur'an'ın öğretilerini çağdaş eğitim modelleri ışığında sunma teklifi anlamlı gözükmektedir.

Bu çözüm önerilerine biz de katkıda bulunacak olursak şunları söyleyebiliriz: Akli ve imanı merkeze alan bir kelam anlayışı geliştirilmelidir. Bu zamana kadar yapılanlar ise ya imanı akla tercih etmiş ya da akli imana tercih etmiştir. Neticede günümüzün kelamı İslam'ın temel esaslarına bağlı kalarak insanın problemlerine çözümler arayan bir ilme dönüşmelidir kanaatindeyiz.

II- Teknik olarak tebliğde görülen aksaklıkları da şöyle sıralayabiliriz:

1- İlmî ve akademik çalışmaların olmazsa olmazı olan kaynak ve referans gösterimi bu tebliğde hiç bulunmamaktadır. Bu büyük bir eksikliklerdir.

2- Kelamcılarının doğum ve ölüm tarihleri verilirken; aynı kişiler için farklı ölüm ve doğum tarihleri verilmiş, bir yeknesaklık ve ahenk sağlanamamıştır. Örnek: ikinci sayfada Hasan el-Basri'nin ölüm tarihi ilk geçtiği yerde (ö. 118/728) olarak verilirken, aynı sayfada ikinci geçtiği yerde (ö. 110/728) olarak verilmiştir. Aynı şey Vâsıl b. Atâ için de geçerlidir.

3- Bazı yazım hataları da göze çarpmaktadır. Örnek: Sayfa 5' de Bugün denirken bitişik yazılırken, sayfa 6'da Bu gün şeklinde ayrı yazılmıştır.

Sonuç olarak arkadaşımıza bu güzel tebliğinden dolayı tebrik ediyor, başarılar diliyorum.

Prof. Dr. M. Saim YEPREM (Başkan)

Selim Özarsan bey de biz teşekkür ediyoruz. Görüşlerini ifade buyurdular. Peki, sayın dekanın biraz önce bir önerisi oldu. Biz isabetli buluyoruz. Eğer hocamız yetki de kullanıp bir sual lütfedeceklerse kendileri, onu da ilgililer cevaplandırmak üzere zaman ayıracağız. Ancak Abdülhamit beyin de en fazla üç dakikalık savunma hakkı var. Buyurun.

Yrd.Doç.Dr.A. SİNANOĞLU (Müzakere Değerlendirme)

Hocam bir iki cümle fazla uzatmayacağım. Çok sıkıldı çünkü arkadaşlar. Hocam çok kısa, çok kısa, bir iki şey hocam.

Teşekkür ediyorum sayın başkan. Ben öncelikle sayın müzakerecim Doç. Dr. Selim Özarsan beye teşekkür ediyorum. Tenkitlerinin içerisinde övgü ve yergiler bir arada zikredilmiş fakat övgüler de yergi gibi, adeta aynı tonda devam ettiği için övgü ile yergiler biraz karıştı. Fakat ben olumlu övgülerini, eleştirilerini özellikle dikkate alacağım. Kendisine teşekkür ediyorum. Aslında burada tek tek cevap verilecek bazı hususlar var fakat konu uzayacak. Ben şu kısa kısa hilafet imamet sorununun kelamın temel sorunu olduğunu söylemek istemedim. Hilafet imamet meselesi daha sonra ortaya çıkan kelamî problemlere bir nevi kaynaklık teşkil etmiştir. Bu bağlamda söyledim. Yani doğrudan bir kelamî problem değil, daha sonraki kelamî problemlerin neşet etmesinde öncü veya ilk bir özelliği vardır. Bu eski fırkalar, tabii Ehl-i sünnet, Şia, Mutezile, biz bunların hepsini aynı kategoride değerlendirirken günümüzün perspektifinden, günümüz açısından konuya baktık. Tebliğin üçte biri kelam tarihine ayrılmış dediler. Doğru, yani ön bir özet yapmak istemiştim. Somut örneklerden neyi kastettiklerini bilmiyorum.

Zaten bu bir deneme mahiyetindedir. Biz kendi görüşlerimizi acizane, buradaki muhterem zevatın, muhterem ilim adamlarının huzurunda tartışmaya açıyoruz. Hocalarımız, meslektaşlarımız fikirlerimizi eleştirebilirler. Efendim insan merkezli ilim dalı olması konusunda kendileri de görüşümüze katıldıkları için teşekkür ediyorum. Kaynak gösterme konusuna gelince; tebliğde aslında pek fazla kaynak gösterilmemeli, tebliğ, efendim bildiri mahiyetinde kişinin kendi düşüncelerini, savlarını içermelidir. Teşekkür ederim.

Prof. Dr. M.Saim YEPREM (Başkan)

Efendim ben de teşekkür ediyorum. Sinanoğlu hocamız ve Özarslan hocalarımızı yerlerine gönderiyoruz. Sayın dekan eğer lütfederseniz biz sizin görüşlerinizi alalım.

Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK* (Ara Değerlendirme)

Teşekkür ediyorum Sayın Başkan. Öncelikle şunu belirtmem lazım. Bu kadar kelimacı âlimin arasında benim derinlemesine konulara girmem haddi aşmak olur. İslam'ın şartı beştir, altıncısı haddini bilmektir derler. Ben nerede olduğumu biliyorum. Dolayısıyla sizin konularınıza fazlasıyla girmeyeceğim, girmek de istemiyorum, haddim de değildir. Fakat sosyal bilimci olarak, biraz da tarih felsefesiyle de uğraşan bir meslektaşımız olarak bu oturumda konuşulan tebliğler üzerinde birkaç cümle söylemek istiyorum.

Sayın başkan korsan bir tebliğ olmayacak, bir beş dakika, belki on dakikayı bulmayacaktır. Sizi fazla sıkmayacağım. Önceki tebliğlerde Sayın Macit'in tebliğinde tartışılan konularla ilgili benim de birkaç düşüncem var. Daha doğrusu sizinle paylaşmak istiyorum. Şey olarak değil de, aklıma takılanları sormak babından açmak istiyorum. Din dedi ki Sayın Macit vahiydir. Aslına bakılırsa, derinlemesine baktığımız da, çok geniş perspektiften baktığımızda doğrudur, gerçektir. Çünkü tarihe baktığımızda, insanın tarihine baktığımızda bütün dinlerin ilahî olduğunu tespit ediyoruz. Her ne kadar batılı antropologlar bize çok tanrı dinler, tek tanrı dinler veya dinlerin gelişiminin çok tanrıçılıktan tek tanrıçılığa geldiği tarzında bir öneride bulunuyor ve bu önerme de bizim tarafımızdan, bilim adamlarımız tarafından kayıtsız şartsız batıdan geldiği için, parantez içerisinde, bir nass olarak kabul ettikleri için, uzun süre bizde de kabul görmüştür. Fakat kanaatimce bu son derece yanlıştır. Çünkü dinler, insanlığın ilk yaratıldığı andan itibaren tek tanrıya inanmışlardır. Tek tanrı inancı vardır. Dolayısıyla çok tanrılı dinler

* Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dekanı.

dediğimiz dinler de bile, malumunuz tek tanrı inancı vardır. Sümerler buna Marduk derler, Romalılar Zeys derler, Yunanlılar Olimpus derler, eski Orta Asya'daki Türkler Gök Tengri derler, Gök Tanrı derler. Tek tanrı inancı bütün kültürlerde vardır. Öyleyse ben belki o inançları yaymamış o tarih felsefesinde aynı şeyi söyledim. Öyleyse bu birlikteliğin temeli nedir? Kuran-ı Kerim'de bildiğimiz kadarıyla hiçbir kavme peygamber gönderilmeden zulmedilmeyeceği, sizler ayetin yerini biliyorsunuz. Ben tam metni hatırlamıyorum. Ama dahası var. Her kavmi biz kendi diliyle resul, nebi gönderdik ki, bizden gönderilenleri okuyup anlasınlar tarzında ayetler vardır. Öyleyse buradan hareketle diyoruz ki, bütün dinlerin kaynağı ilahidir, vahiydir. Ama zaman içerisinde malumunuz olduğu üzere tanrı ile kul arasında bazı ortak kutsal değerler, kültler girmiştir. Bazen buna Kibele denmiştir, bazen Hubel demiş, Lat denmiş, Menat denmiş, dağ, taş, güzellik, bereket tanrısı, fırtına tanrısı vs. denmiş. Bu insanlar demiş. Ama onların tanrı dedikleri aslında mutlak yaratıcı kudret değil, birer kutsal kültür. Nitekim yine hatırladığım kadarıyla Kuran-ı Kerim'de de müşrik denir. Yani cahiliye devrindeki Araplara müşrik denir. Yani tanrıya şirk koşanlar. Aslında onlar tanrıyı biliyorlar fakat tanrıya daha yakın olmak için biz bunlara tapınıyoruz, bunları kutsal olarak kabul ediyoruz diyorlar. Nitekim ayetin devamında da yine yanlış hatırlamıyorsam, düzeltiniz lütfen, *"Biz onlara onlardan daha yakınız"* tarzında da düzeltmeler vardır. Dolayısıyla bence de dinin kaynağı vahiydir, ilahidir. Bütün dinlerde de tek tanrı inancı mevcuttur.

Buradan hareketle bir de gelenek üzerine durmak istiyorum. Gelenek, sayın hocam bizim Osmanlı kayıtlarında *"kadim"* olarak ifade edilir. Kadim de Osmanlı kanunnamelerinde *"Kadim oldur ki, ne zaman ikame olunduğu kimesne tarafından bilinmeye"* şeklinde tarif edilir. Yani gelenek uzun bir süreç içerisinde teamül olmuş, bilinen adet, töre vs. gibi, tabii bilimsel gelenek de belki buna dâhildir, bu şekilde tarif edilmektedir. Ama bugünkü anlamda bizim kelimelerimizin, günümüz problemlerinin çözümünde hangi geleneğe sahip olacağız? Nasıl bir gelenek kuracağız? Yeniden gelenek inşa etmemiz mümkündür? Eski geleneği göz ardı etmemiz mümkün müdür? Onları görmezlikten gelmemiz mümkün müdür? Soru. Kısa geçiyorum.

Son olarak yine sayın Macit'in tebliğinde belirttiği küresel güçlerin sömürge aracı olarak dini de, dinî düşüncüyü de hakimiyet altına alması, kendisine göre yorumlaması keyfiyetine de katılmamak mümkün değildir. Bilindiği üzere, kanaatimce dünyada tarihte en çok istismar edilen güç din olmuştur. Ve tarihte dünyada en güçlü meşrulaştırma aracı da din olmuştur. Zira dünyadaki meşrulaştırma araçları; iktisat, makam, mevki, para, mal,

mülk, bunların dışında en kuvvetli meşrulaştırma aracı din olmuştur. Zira bütün meşrulaştırma araçlarının dışında insanın bütün dünyasını; dünyevi uhrevi bütün hayatını yönlendiren yegane güç de dindir. Diğer bütün maddi unsurların, maddi meşrulaştırma araçlarının hepsi dünyevidir. Ama insanın öteki dünyasını tedvir eden yegâne güç de din olmuştur. Bunun bilincinde olan sömürge güçleri, küresel güçler dünyaya hakim olurlarken, dünyaya yeni nizam verirlerken, elbette bu çakıl taşları diyelim, veya dikenler diyelim, farklı farklı dinler diyelim bunların da bir şekilde tesviye edilmesini yapmadan geçemeyeceklerdir. Dolayısıyla bir dinler arası diyalog veyahut da ılımlı İslam, fundamentalist İslam tabirleri ile çağımız dünyasını meşgul etmektedirler. Dolayısıyla bu hakim küresel güçlerin bu tarzdaki yaklaşımlarına katılmamak mümkün değildir, doğrudur. Nitekim ilginçtir, benim dikkatimi çekti, bilmiyorum sizlerle paylaşmak adına, özür dilerim sayın başkannın konuşuyorum, son olarak bir cereyan çıktı; İbrahimî dinler. Ne demekse bilmiyorum, tartışalım, bu kelamın konusunu, bu kelam sempozyumunda hazır hepinizi burada bulmuşken. Bizler şu yanlışı yapıyoruz. İslam'ın hoşgörüsünü, İslam'ın bütün dinleri, bütün geçmiş peygamberleri kabul edişi ile bu küresel hâkim güçlerin dinler arası diyalogunu biz birbirine karıştırıyoruz. Elbette bizler birer Müslüman olarak bütün peygamberlere inanıyoruz, hiçbiri arasında ayırım yapmıyoruz. Bakara suresinin sonunu hepiniz biliyorsunuz. Hiçbir peygamber arasında ayırım yapmıyoruz. Ben şahsen kısmet oldu beş ila on arkadaşımızla birlikte Kudüs'e gitmek nasip oldu. Bir Müslüman olarak hakikaten orada bütün peygamberleri kucaklamak ve İslam'ın büyüklüğüne bizatihi şahit oldum. Hz. Süleyman Tapınağı'na da gittik, peygamber efendimizin miraca çıktığı Mescid-i Kubbetu's-Sahra'ya da gittik, ilk kiblemiz Mescid-i Aksa'ya, Kıyame Kilisesi'ne de gittik. Bizim bütün dinleri kucakladığımız doğrudur. Ama batılılar, bizden, dinler arası diyalogu teklif edenler bizi bu şekilde kabul etmiyorlar. Biz Hz. Peygambere inanırsak Müslüman oluruz endişesini taşıyorlar. Biz kabul ediyoruz ama onlar kabul etmiyorlar. Dolayısıyla burada da tek taraflı bir yönlendirme söz konusu. Zaten bütün küresel gelişimin amacı da budur. Ekonomileri, hukukları, kültürleri, dilleri, dinleri gibi, hem bütün dünyaya ikame etme hedefini taşıdıkları gibi, din hususunda da aynı endişeyi ve aynı hedefi taşımaktadırlar. Dolayısıyla bu diken veyahut ta taş olarak kabul edebilecek ve kültürleri son derece etkileyen bu hususun, yani din hususunun da mutlaka küresel güçlerin doğrultusu şeklinde tescil edilmesi, tesviye edilmesi gerekir gibi.

Son olarak arkadaşımız Sinanoğlu'nun tebliğine bir iki cümle değinmek istiyorum. Gerçekten bizim bugün yeniden bir tecdit hareketine ihtiyacımız vardır. Bütün İslam dünyası bir gerilik, bir dağınıklık içerisinde, doğru-

dur. Tıpkı ortaçağ Avrupa'sındaki ortamı yaşıyoruz. Kilisenin, dinin demiyorum, papanın, papalığın toplumun bütün hayatına hâkim olduğu dönemleri yaşıyoruz. Ve buna karşı bir alternatif geliştirildi; hümanizm. Hümanizma zannedildiği gibi salt, masum bir insan sevgisi değildir. Burada uzun tartışmalara girmeyeceğim. Tarih ve muhtevasına girmeyeceğim. Ama sadece bu kadarını söyleyeyim. Hacı Bektaşî Veli'yi, Mevlana'yı hümanist ilan etmek de son derece saçmadır, ilgisi yoktur, tamamen farklı şeylerdir. Bu hümanizma ve bilhassa bilahare başlayan Rönesans hareketi ile hareketinin temelinde batının kendi antikitesine dönüş hareketi vardır. Yani kendi öz değerlerine, Roma'nın ve Yunan'ın büyüklük felsefesine, dünya hâkimiyet şuuruna dönüşü vardır. Ama hiçbir zaman bizim gibi başlarına yazın sığağında yünlü kumaştan yapılmış bez sarıklar, dev sopalarla biz sünneti yaşıyoruz diye dönmemişlerdir. Romalıların yaptıkları gibi, 15. yüzyılda insanları hayvanlara, kaplanlara, gladyatörlere vs. arenalarda karşılaştırmadılar. Onlar gibi sabahlara kadar zevk ü sefa içerisinde yaşamadılar. Ama o dönemin Roma'nın ve Yunan'ın felsefesini, büyüklük anlayışını, dünya hâkimiyetini 15. yüzyıla sentez ettiler. Eğer bu model elimizde iken, eğer biz de böyle bir atılım yapmak zaruretindeyiz ki zaruretindeyiz. Böyle bir zaruret içerisinde isek, bizim de kendi öz kültür değerlerimize, dinî ve millî kültür değerlerimize, antikitemize dönerek, 21. yüzyıla uygulamak zaruretindeyiz. Ama bunu yaparken geriye dönüş tarzında değil, o dönemin ruhunu, inancını ve azametini, gerçek değerlerini almak, 21. yüzyıla taşımak durumundayız. Bizim bugün muhtaç olduğumuz her şey, inanıyorum ki bizim antik kültürümüzde vardır. Hiçbir suretle batıdan adapte yoluyla, taklit yoluyla almak ihtiyacında değiliz.

Sayın başkan çok özür diliyorum biraz uzun oldu. Hepinize teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. M. Saim YEPREM (Başkan)

Sayın dekan ev sahibidir. Ev sahiplerinin istedikleri zaman, istedikleri ölçüde konuşma gibi hakları vardır. Binaenaleyh bu konuşmayı korsan tebliğ olarak değerlendirmek doğru değildir. Resmi tebliğdir efendim, ben teşekkür ederim. Efendim bundan sonraki oturum 16:15'te başlayacaktır. Teşekkürler.